

„Wychowanie w Rodzinie” t. XV (1/2017)

---

nadesłany: 17.05.2016 r. – przyjęty: 05.10.2017 r.

Bożena MATYJAS*

Społeczno-wychowawcze skutki eurosieroctwa (na podstawie badań przeprowadzonych wśród uczniów szkoły podstawowej)

Social and educational impact of euro-orphanhood
(based on the research conducted among primary school students)

Streszczenie

Zjawisko eurosieroctwa to bardzo ważny problem społeczny, dotyczący tysiące polskich rodzin. Nasilił się on po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (2004 rok), wtedy to pojawiła się perspektywa wyjazdu i podjęcia pracy poza granicami kraju. Skorzystało z niej wielu(e) ojców/matek z rodzin wychowujących dzieci, często wyjechali obydwoje. Wpłynęło to niekorzystnie na sytuację rodzinną, wychowawczą i edukacyjną dzieci, które pozostały tylko z jednym z rodziców, lub z dziadkami bądź innymi krewnymi.

W artykule, w części teoretycznej, wyjaśnione zostało pojęcie eurosieroctwa, opisana została jego skala i rozmiary w Polsce, przyczyny tego zjawiska oraz jego negatywne skutki dla dzieci. W części badawczej przedstawione zostały wyniki badań przeprowadzonych wśród jednej ze szkół podstawowych w woj. świętokrzyskim, dotyczące społecznych i wychowawczych skutków migracji zarobkowej rodziców. Szczegółowej analizie poddano sytuację rodzinną/domową badanych uczniów (m.in. relacje z rodzicami pracującymi poza granicami kraju, wsparcie rodziców, odczuwanie braku rodzica) a także sytuację szkolną (m.in. osiągnięcia dzieci, zachowanie, problemy wychowaw-

---

* e-mail: bozena.matyjas@ujk.edu.pl

Zakład Pedagogiki Społecznej, Instytut Pedagogiki i Psychologii, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, ul. Krakowska, 25-029 Kielce, Polska.

cze). Badania zostały przeprowadzone z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego wśród uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej. Na końcu sformułowane zostały wnioski pedagogiczne o charakterze teoretycznym (rekomendacje) oraz praktycznym.

Słowa kluczowe: eurosieroctwo, migracja zarobkowa, dzieci, edukacja, wychowanie.

Abstract

Euro-orphanhood has become an important social issue which affects thousands of Polish families. The problem of euro-orphanhood has been intensifying since 2004, when Poland joined the European Union. That is when economic migration of parents who left their homes in order to work abroad began. A lot of Polish fathers or mothers, and often both parents, decided to develop their careers abroad. As a result, significant social and educational implications for children left with one parent, grandparents or other family members occurred.

In its theoretical part the article examines the concept of euro-orphanhood and describes its nature and range in Poland. It also considers the causes of euro-orphanhood and its effects on children. The empirical part discusses the research findings concerning the social and educational impact of parental economic migration on children. The research, based on diagnostic survey, tracked primary school students, 4th–6th class, from the Świętokrzyskie region. The research thoroughly examined the respondents' living conditions, family situation (e.g. relationships with parents working abroad, parental support, children's views of parental absence) as well as their school performance (e.g. school achievements, behavioural issues etc.). Finally, the study considers practical and theoretical conclusions and recommendations.

Keywords: euro-orphanhood, economic migration, children, education.

Wprowadzenie

Problematyka eurosieroctwa podejmowana jest w polskich badaniach pedagogicznych stosunkowo od niedawna – chodzi tu o ostatnią dekadę, a konkretnie rok 2004, kiedy to Polska wstąpiła do Unii Europejskiej. Wiązało się to z otwarciem granic innych państw oraz możliwością podjęcia tam pracy, zwłaszcza przez osoby, które nie mogły jej znaleźć w rodzinnym kraju. Również i teraz, wielu rodziców staje przed poważnym dylematem: wyjazdem do innego kraju, by polepszyć byt materialny rodzinie czy też pozostaniem na miejscu, wiodąc uboższe życie. Jak dowodzi Sławomir Trusz¹, większość z nich podejmuje decyzję o wyjeździe, co wpływa niekorzystnie na sytuację rodzinną i proces wychowania dzieci. Dodatkowo, duża część rodziców nie zdaje sobie sprawy na co

---

¹ S. Trusz, M. Kwiecień, *Spoleczne piętno eurosieroctwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 31.

naraża swoje dzieci pozostawiając je bez dostatecznej opieki i nadzoru, dlatego też niezwykle ważne jest, aby środowisko szkolne potrafiło podjąć konkretne działania w pracy z uczniem pochodzącym z rodziny migracyjnej.

Dla dziecka istotne jest, które z rodziców wyjechało – mama czy tata, może oboje, a także na jaki okres. Wymienione czynniki decydują o skutkach rozłąki i czasie trwania sieroctwa dziecka. Można je określić jako społeczno-wychowawcze, o czym będzie mowa szerzej w dalszej części artykułu.

Eurosieroctwo – pojęcie, rozmiary, skutki

W potocznym i powszechnym rozumieniu „eurosieroctwo” oznacza sytuację dzieci, kiedy rodzic lub rodzice migrują zarobkowo do innych krajów europejskich. Etymologia pojęcia „eurosieroctwo” to połączenie przedrostka „euro” i pojęcia „sieroctwo”. Pierwsza część związana jest z najczęstszym kierunkiem migracji zarobkowych rodziców, jakim są zazwyczaj zachodnie, południowe i północne kraje europejskie (Niemcy, Holandia, Włochy, Anglia, Irlandia), natomiast „sieroctwo” jest w literaturze pedagogicznej określane wielorako². Wyróżnia się tutaj sieroctwo społeczne, sieroctwo emocjonalne, sieroctwo rodzinne i inne. Rozumienie tego pojęcia jest bardzo elastyczne i niejednoznaczne. Przez długi czas sieroctwo interpretowane było jednoznacznie i odnosiło się do sieroctwa naturalnego, czyli do utraty przez dziecko jednego (półsieroctwo) lub obojga rodziców (sieroctwo) z powodu ich śmierci. Dla wprowadzenia rozróżnień sytuacji losowej dzieci tradycyjnemu pojęciu sieroctwa towarzyszy przymiotnik „naturalne”, wszelkie zaś inne przypadki są określane mianem „sieroctwa społecznego”³. To właśnie „sieroctwo społeczne”, a w zależności od sytuacji także „duchowe”, „emocjonalne” bądź „rodzinne” wiąże się bezpośrednio z tematyką prezentowanego artykułu, dlatego też terminy te zostaną krótko scharakteryzowane.

Sieroctwo społeczne to:

„[...] szczególny psychologiczny i społeczny stan, w jakim znalazło się dziecko, który charakteryzuje się pozbawieniem go opieki rodziców i przejęciem jej przez inne osoby lub instytucje, przy czym kontakt z rodzicami jest niedostateczny. Pojęcie sieroctwa wiąże się tutaj ze stanem pozbawienia dzieci trwale lub przejściowo szans na wychowanie we własnej rodzinie ze względu na brak odpowiednich warunków opiekuńczo-wychowawczych”⁴.

² A. Kurcz, *Sieroctwo rodzinne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006, s. 732.

³ B. Matyjas, *Sieroctwo*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna...*, dz. cyt., s. 725.

⁴ Tamże, s. 726.

Można więc powiedzieć, że sieroctwo naturalne to odmienna kategoria niż sieroctwo społeczne, pomimo iż wiąże się z niezaspokojeniem potrzeb dzieci, to jednak jego przyczyny w obydwu przypadkach są zupełnie inne. Dookreślenie „społeczne” wiąże się z sytuacją, w której rodzice dziecka żyją, jednak nie wypełniają oni względem niego wystarczających czynności opiekuńczo-wychowawczych, co sprzyja subiektywnemu poczuciu osamotnienia u dziecka. Innym wyjaśnieniem użycia pojęcia sieroctwa, w rozumieniu społecznym, jest fakt, iż dziecko, którego potrzeby nie zostają zaspokojone w obrębie rodziny naturalnej, może liczyć na pomoc i wsparcie wyspecjalizowanych instytucji społecznych/pomocowych obecnych w każdym środowisku. Sieroctwo społeczne jest zatem odmienne od sieroctwa naturalnego, posiada inną etymologię, przyczyny i pochodzenie.

Sieroctwo duchowe obserwowane być może zarówno w odniesieniu do dzieci z rodzin niepełnych (rozłączonych z powodu migracji rodzica/rodziców), jak i tych, pochodzących z rodzin pozornie funkcjonujących prawidłowo. Dziecko w rodzinie niewypełniającej należycie swoich funkcji, czuje się pozostawione „samo sobie” z trudnościami dnia codziennego, niejednokrotnie przekraczającymi jego możliwości. Narastające poczucie osamotnienia prowadzi do pogorszenia relacji panujących w rodzinie, a co za tym idzie – do zerwania więzi uczuciowych.

„Podstawową przyczyną sieroctwa duchowego jest zaburzenie porozumiewania i więzi emocjonalnej między rodzicami a dzieckiem, co wynikać może ze słabego kontaktu psychicznego rodziców z dzieckiem, nieznajomości indywidualnych potrzeb i przeżyć oraz niewłaściwego interpretowania jego relacji i zachowań”⁵.

Sieroctwo emocjonalne to pojęcie zbliżone swoim zakresem do sieroctwa duchowego, jest to bowiem:

„[...] stan psychiczny dziecka, charakteryzujący się bolesną dolegliwością braku więzi i stałego kontaktu z rodzicami jako osobami znaczącymi”⁶.

W swoich konsekwencjach odnosi się ono do uczuć i emocji, jakie przeżywa dziecko w sytuacji braku kontaktu z rodzicem lub odrzuceniem przez rodzica.

Ostatni rodzaj sieroctwa to **sieroctwo rodzinne**.

„Ma ono wiele postaci: od osierocenia naturalnego, powstającego w wyniku śmierci obojga rodziców, półsieroctwa naturalnego, gdy nie żyje jedno z rodziców, do sytuacji w której rodzice żyją, ale nie chcą, nie mogą, nie umieją wypełniać obowiązków rodzicielskich lub w sposób rażący zaniedbują je,

⁵ Tamże, s. 728.

⁶ H. Cudak, *Sieroctwo emocjonalne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna...*, dz. cyt., s. 729.

a sytuacja dziecka jest porównywalna do takiej, w której dziecko jest przez własnych rodziców, z ich woli, przy ich udziale osierocone emocjonalnie, duchowo, prawnie i ekologicznie w rozumieniu utraty naturalnego domu rodzinnego oraz konieczności wzrastania w innym niż rodzinne środowisku⁷.

Podsumowując rozważanie dotyczące rodzajów i przyczyn sieroctwa należy wyróżnić:

- sieroctwo naturalne (śmierć obojga rodziców),
- sieroctwo społeczno-prawne,
- sieroctwo społeczne (rodzice nie mogą wypełniać funkcji rodzicielskich),
- sieroctwo duchowe,
- sieroctwo psychiczne/emocjonalne (rodzice żyją, lecz nie interesują się dzieckiem)⁸.

W literaturze przedmiotu istnieje niewiele typowych definicji zjawiska „eurosieroctwa”, większość opracowań koncentruje się wokół omówienia tego problemu jako „sytuacji dziecka w rodzinie rozłączonej (czasowo)” lub „sytuacji dziecka w rodzinie migracyjnej”⁹.

Jedna z najogólniejszych definicji omawianego pojęcia, mówi iż:

„[...] eurosieroctwem najczęściej określa się sytuację, w której jedno lub dwoje rodziców zostawia w kraju dzieci, wyjeżdżając za granicę w celach zarobkowych”¹⁰.

Trusz rozszerza tę definicję dowodząc, że:

„[...] eurosieroctwo to sytuacja w której rodzic/rodzice lub opiekun/opiekunowie w wyniku czasowej lub stałej migracji do innego kraju europejskiego nie chcą lub nie mogą pełnić funkcji rodzicielskich, a nieletnie dziecko pozostaje pod opieką krewnych, osób trzecich lub wyspecjalizowanej placówki opieki całkowitej”¹¹.

Wobec powyższego „eurosierotą”:

„[...] można nazwać dziecko pozbawione kontaktu z rodzicem (lub rodzicami), który w wyniku migracji poza granice kraju nie realizuje obowiązków rodzicielskich przypisanych jego roli”¹²,

⁷ A. Kurcz, *Sieroctwo rodzinne...*, dz. cyt., s. 732.

⁸ Por.: S. Kozak, *Patologie eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 105.

⁹ B. Matyjas, *Euro-Orphanhood – a New Dimension of Childhood in Migrating Families*, „The New Educational Review” 2011, t. 25, nr 3, s. 35.

¹⁰ J. Szkuřat, *Eurosieroty. Rodziny na rozdrożach Europy*, „Nowe Horyzonty Edukacji” 2012, nr 1, s. 7.

¹¹ S. Trusz, M. Kwiecień, *Społeczne piętno...*, dz. cyt., s. 40.

¹² Tamże, s. 40.

co wynika z nieobecności rodzica w codziennym życiu dziecka. Takich dzieci żyje w Polsce dosyć liczna grupa. Z danych GUS¹³ wynika, że w 2013 roku poza granicami naszego kraju przebywało czasowo około 2 196 tys. mieszkańców, tj. o 66 tys. (3,1%) więcej niż w 2012 roku (około 2 130 tys.). W Europie w 2013 roku przebywało około 1 891 tys. osób (w 2012 roku – około 1 816 tys.), przy czym zdecydowana większość – około 1 789 tys. – emigrantów z Polski przebywała w krajach członkowskich UE. Liczba ta wzrosła o 69 tys. w stosunku do 2012 roku i codziennie się zwiększa o kilkadziesiąt tysięcy. Wśród krajów należących do Unii Europejskiej, nadal najwięcej osób przebywało w Wielkiej Brytanii (642 tys.), Niemczech (560 tys.), Irlandii (115 tys.) oraz w Holandii (103 tys.) i we Włoszech (96 tys.).

Zjawisko migracji zarobkowych niesie ze sobą wiele skutków dla dzieci i ich socjalizacji. W literaturze pedagogicznej podkreśla się zwłaszcza te negatywne, ale niektórzy autorzy, w tym m.in. Wioletta Danilewicz, wskazuje także na skutki pozytywne¹⁴. Zalicza do nich: lepszą sytuację materialną rodzin i dzieci, wyższy standard życia i mieszkania, środki na dodatkową edukację.

Większość badaczy interesują jednak negatywne skutki migracji zarobkowych dla dzieci, bo one występują dużo częściej niż te pozytywne. Wskazują na to m.in. badania Stanisława Kozaka (2010) czy Bożeny Matyjas (2008)¹⁵. Najczęściej są to, według Kozaka¹⁶, ujemne konsekwencje w rozwoju osobowości dzieci. Wyróżnia on i charakteryzuje postawy i stany, z jakimi borykają się młodzi ludzie, osamotnieni z powodu pracy rodziców poza granicami kraju. Są to następujące przeżycia:

- „— [...] pierwszym przykrym stanem jest poczucie osamotnienia, które utrudnia zaspokojenie u dzieci potrzeby bezpieczeństwa, przez co nasila się u nich neurotyczny niepokój czy nawet procesy nerwicowe;
- Drugi przykry stan psychoemocjonalny to poczucie pejoratywnej odmienności. Stan ten spowodowany jest negatywnymi reakcjami otoczenia społecznego na odmienne cechy danej osoby lub odmiennosc sytuacji jej życia;
- Trzeci i ostatni stan to poczucie egzystencjalnej tymczasowości. Stan ten jest związany z brakiem poczucia bezpieczeństwa”¹⁷.

¹³ Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej migracji z Polski w latach 2004–2013 GUS, Departament badań demograficznych i rynku pracy, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> [dostęp: 19.10.2016].

¹⁴ W. Danilewicz, *Oblicza dzieciństwa w rodzinach niepełnych z powodu migracji zagranicznych rodziców*, [w:] B. Matyjas (red.), *Problemy teorii i praktyki opiekuńczej*, Wydawnictwo AŚ, Kielce 2005.

¹⁵ B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008.

¹⁶ S. Kozak, *Patologie eurosieroctwa...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁷ Tamże, s. 109.

Niepokojącym zjawiskiem są bardzo częste akty przemocy i agresji występujące u dzieci określanych mianem eurosierot, szczególnie tych najmłodszych. Starsze dzieci w inny, jeszcze bardziej dobitny sposób pokazują swoje niezadowolone i dezaprobatę w odniesieniu do zaistniałej sytuacji. Istotną kwestią jest zwrócenie uwagi na łączenie się negatywnych skutków wychowawczych z edukacyjnymi. Jest to zjawisko niekompletne zarówno z wychowawczego, jak i dydaktycznego punktu widzenia. Sytuacja taka bowiem zmierza do zwiększenia się zaległości danych uczniów w materiale realizowanym na zajęciach, zdobywania niezadowolających stopni w nauce, sytuacji ciągłego napięcia i wielu innych czynników powodujących niepowodzenia szkolne i nieuwarunkowane biologiczne trudności w zdobywaniu wiedzy.

Trusz, pisząc na temat skutków eurosieroctwa, stwierdza, że:

„[...] wyjazdy rodziców poza granice kraju skutkują niepożądanymi zjawiskami wpływającymi bezpośrednio na jakość funkcjonowania dzieci na poziomie poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym”¹⁸.

Dzieci nie radząc sobie z taką sytuacją, zachowują się niewłaściwie, wchodząc w konflikt z prawem, sięgając po używki lub wpadając w nałogi. Dzieciństwo eurosierot jest trudne, często bolesne emocjonalnie, okupione tęsknotą, poczuciem osamotnienia, ale także obawą o rodzica. Nie stwarza ono poczucia bezpieczeństwa, co spowodowane jest niestabilnością wynikającą z powtarzających się wyjazdów i powrotów rodzica(ów).

Negatywne skutki eurosieroctwa przejawiają się na trzech płaszczyznach:

- społecznej: nieumiejętność nawiązywania relacji w grupie rówieśniczej, wycofanie z kontaktów i izolacja społeczna, częsty brak umiejętności wchodzenia w relacje przyjaźni lub miłości, nieprzystosowanie społeczne, zaburzone relacje rodzinne i zaburzona socjalizacja, w kontaktach społecznych nastawienie na zaspokajanie własnych potrzeb, częste postawy emocjonalne, czasami zbyt duże zaufanie i chęć zdobycia sympatii, uleganie presji grupy, brak asertywności;
- edukacyjnej: zaległości w realizowanym materiale szkolnym, trudności w przyswojeniu nowych treści, problemy z percepcją wpływające na wyniki w nauce, niezadowolające oceny i efekty kształcenia, niepowodzenia szkolne i narastające trudności, powtarzanie klasy, brak motywacji i chęci do działania;
- wychowawczej: bunt, zachowania agresywne (czasem autoagresja), przemoc wobec słabszych, wagarowanie, niewłaściwe zachowanie w szkole, nieprzestrzeganie norm obowiązujących w codziennym życiu, stany depresyjne, nostalgiczne, zachowania nieakceptowane społecznie, przestępstwa, postawy roszczeniowe, konsumpcyjne¹⁹.

¹⁸ S. Trusz, M. Kwiecień, *Społeczne piętno...*, dz. cyt., s. 48.

¹⁹ Por.: B. Matyjas, *Dzieciństwo w kryzysie...*, dz. cyt., s. 236 i n.

Podsumowując rozważania na temat skutków zjawiska eurosieroctwa należy stwierdzić, że powtarzające się, dłuższe czasowo wyjazdy rodziców poza granice kraju wywołują zmiany w osobowości i sposobie zachowania dzieci. Brak kontaktu z rodzicem, brak prawidłowych wzorców zachowań i ról pełnionych przez poszczególnych członków rodziny (mamę, tatę), w połączeniu z narastającym poczuciem tęsknoty i osamotnienia, powodują zaburzenie prawidłowego odbioru świata oraz zwiększające się poczucie buntu dzieci. Należy więc poddać migracyjnym rodzicom pod rozwagę pytanie: czy warto stawiać stabilną sytuację materialną ponad prawidłową strukturę rodziny i właściwy rozwój dzieci. Każdy z rodziców powinien wiedzieć, że dziecko niejednokrotnie chciałoby żyć biedniej, mając wokół siebie oboje rodziców niż żyć w dostatku samotnie.

Spoleczno-wychowawcze skutki eurosieroctwa w świetle wyników badań empirycznych

Badania dotyczące skutków eurosieroctwa wśród uczniów szkoły podstawowej²⁰ miały na celu nie tylko poznanie owych skutków, ale także ustalenie działań pedagogicznych, zmierzających do poprawy sytuacji dzieci dotkniętych problemem migracji zarobkowej rodziców.

Główny problem badawczy został sformułowany w postaci następującego pytania: Jakie są społeczno-wychowawcze skutki eurosieroctwa wśród badanych uczniów?²¹ Wśród pytań szczegółowych znalazły się następujące: Czy uczniowie odczuwają brak pracującego rodzica?; Jakie są relacje/kontakt uczniów z rodzicami pracującymi poza granicami kraju?; Czy uczniowie pochodzący z rodzin migracyjnych czują wsparcie w rodzicach przebywających w innym kraju?; Jakie osiągnięcia szkolne są obserwowane u dzieci z rodzin, w których rodzic/rodzice pracują poza krajem?; Jakie zachowania przeważają u tych uczniów?; Jaka jest ich frekwencja szkolna? oraz Jakie problemy wychowawcze występują u dzieci dotkniętych problemem eurosieroctwa?

Do zmiennych niezależnych, mających wpływ na zmienną zależną, tj. społeczno-wychowawcze skutki eurosieroctwa, zaliczono: płeć i wiek uczniów, czas trwania wyjazdu rodzica a także sytuację rodzinną badanych (strukturę rodziny, relacje i atmosferę panującą w rodzinie, sytuację materialną oraz poziom zaspokajanych potrzeb).

²⁰ Badania zostały przeprowadzone w roku szkolnym 2014/2015 w jednej ze szkół podstawowych usytuowanych w południowej części woj. świętokrzyskiego (małe miasto).

²¹ Łącznie przebadano 151 uczniów z klas IV–VI.

Społeczne następstwa eurosieroctwa wśród badanych uczniów

Społeczne następstwa eurosieroctwa mogą determinować bardzo trudne do wyeliminowania zmiany w osobowości dziecka. Wiążą się one z jego udziałem w codziennym życiu, zarówno w środowisku rodzinnym, jak i szkolnym, ale także w wielu podejmowanych przez niego aktywnościach. Z przedstawionych w części teoretycznej artykułu rozważań wynika, że do najważniejszych społecznych skutków eurosieroctwa można zaliczyć m.in.: brak nawiązywania relacji społecznych, zaburzenia w kontaktach rówieśniczych i rodzinnych czy też nieumiejętność prowadzenia dialogu.

Później przedstawione zostaną społeczne następstwa eurosieroctwa w świetle przeprowadzonych badań.

Respondenci pytani o największy problem związany z nieobecnością rodzica/rodziców, spowodowany ich migracjami zarobkowymi, najczęściej zwracali uwagę na tęsknotę za rodzicem przebywającym w innym kraju lub też zbyt rzadki – osobisty kontakt z nim. Szczegółowo odpowiedzi badanych rozłożyły się następująco: 66% wskazało na tęsknotę za nieobecnym rodzicem, 21% ankietowanych twierdzi, że kontakt z rodzicem jest niewystarczający. 11% uczniów wskazało migrującego rodzica za jedną z bardziej zaufanych osób, a zatem brak wystarczającego kontaktu z nim może powodować, iż dziecko przestanie rozmawiać z rodzicami o swoich problemach oraz wycofa się z kontaktów ze środowiskiem rodzinnym. Tylko 2% respondentów twierdzi, że praca rodzica w innym kraju nie stwarza żadnego problemu. Jednak na pytanie: Czy chciałbyś/chciałabyś, aby Twój rodzic/rodzice pracowali w kraju? zdecydowana większość, tj. 93,2% badanych jest zdania, że dużo lepszym rozwiązaniem byłaby stała obecność obojga rodziców w domu. Tylko 6,8% badanych twierdzi, że nie chciałoby, aby rodzic, który wyjeżdża, pracował w kraju.

Z otrzymanych wyników badań można wnioskować, że kontakt dzieci z rodzicami poza krajem odbywa się:

- codziennie – 27 odp. (61,4%),
- kilka razy w tygodniu – 16 (36,4%),
- kilka razy w miesiącu – 1 (2,2%),

Razem – 44 (100%).

Badani odpowiadali, że kontaktują się z rodzicami telefonicznie, przez Internet lub za pomocą portali społecznościowych. Jednak trzeba podkreślić, iż kontakt taki nie będzie nigdy dla dziecka równie wartościowy co przebywanie z rodzicem, rozmowa, a także obserwacja jego zachowań na co dzień, pozwalająca kształtować i kreować w młodym człowieku obraz pewnych ról społecz-

nych, obecnych w codziennym życiu. Brak takiego kontaktu może utrudniać funkcjonowanie młodego człowieka w społeczeństwie.

Utrudniony kontakt z rodzicem to również niełatwa sytuacja w przypadku problemów dziecka. Na pytanie: Kto pomaga mu w sytuacji problemowej odpowiedzi kształtowały się następująco:

- rodzic, który został w kraju – 21 odp. (47,7%),
- dziadkowie – 3 (6,9%),
- rodzeństwo – 10 (22,7%),
- koleżanki i koledzy – 8 (18,2%),
- sam (a) sobie radzę – 2 (4,5%),
- Razem – 44 (100%).

Ważne jest, aby dzieci w wieku dojrzewania miały komu powierzyć swoje zmartwienia i problemy, najlepiej jeśli są to najbliższe mu osoby; niepokoić może fakt, że 18,2% uczniów ufa w tej kwestii swoim kolegom lub koleżankom – może to powodować uleganie presji grupy czy też brak asertywności.

Na pytanie: Czy badani czują wsparcie w rodzicach przebywających na emigracji odpowiedzi wskazywały, że to właśnie oni mają decydujący wpływ na podejmowane przez nich ważne decyzje (48%), inne odpowiedzi to: radzę sobie sam/sama (23%), słucham koleżanek i kolegów (18%), pomaga mi w tym szkoła (7%) i media (4%). Wyniki te wskazują, że badani uczniowie nie do końca mają wsparcie w rodzicach – jest to niepokojąca prognoza co do ich dalszego rozwoju społecznego i funkcjonowania w różnych rolach społecznych. Wsparcie rodziców dla dojrzewających dzieci, kształtujących się postaw, systemu wartości jest w tym wieku kluczowe. Ważne jest zatem, aby to rodzic wspierał dziecko w podejmowaniu ważnych dla jego dalszego życia decyzji.

Wśród badanych wzorem do naśladowania dla badanej młodzieży znaleźli się:

- rodzice – 39%,
- starsze rodzeństwo – 18%,
- sportowcy – 16%,
- gwiazdy telewizji – 11%,
- koleżanki i koledzy – 9%,
- nauczyciele, wychowawca – 5%,
- brak odpowiedzi – 2%.

Jak można zauważyć, odpowiedzi ankietowanych są zróżnicowane. Wprawdzie, największy odsetek stwierdza, że to rodzice są dla nich wzorem do naśladowania, w drugiej kolejności jest to rodzeństwo, to jednak może niepokoić fakt, iż spory procent badanych inspirowane jest sportowcami i gwiazdami telewizyjnymi. Są to często wzorce nieodpowiednie dla młodych ludzi, nie przystające do ich codziennego życia.

Wychowawcze skutki migracji zarobkowych rodziców w badanej grupie uczniów

Problem ten rozważano szerzej, uwzględniono w nim także edukacyjne skutki eurosieroctwa wśród uczniów, gdyż są one bardzo ważne, decydujące o dalszej karierze szkolnej, a w przyszłości zawodowej. Uczniowie pochodzący z rodzin migracyjnych są bardziej narażeni na obniżenie ocen szkolnych i poziomu swojej nauki, ze względu na to, że nieobecni rodzice w mniejszym stopniu mają wpływ na kontrolę postępów dzieci w nauce. Oczywiście nie można uogólniać, że wyjazdy zagraniczne rodziców wpływają bezpośrednio na gorszą sytuację szkolną dzieci, i że problem ten dotyczy tylko uczniów z tych rodzin, jednak są to sprzyjające okoliczności dla rozwoju tej niekorzystnej sytuacji. Edukacyjne konsekwencje obejmują takie obszary, jak: oceny uczniów, czyli ich osiągnięcia szkolne, dostęp i uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych, i wyrównawczych, czy też udział w konkursach i wybitne osiągnięcia pozaszkolne. Zbadanie tych aspektów pozwoliło odpowiedzieć na pytanie – czy praca rodziców za granicą wpływa na proces edukacyjny badanych dzieci.

Z badań wynika, że uczniowie, w większości, oceniają swoje osiągnięcia szkolne na dość zadowalającym poziomie. 40,9% twierdzi, że są one dobre, 31,8% uczniów uważa, że ich oceny są bardzo dobre, natomiast najmniej osób oceniło je jako średnie (27,3%). Nie było odpowiedzi, że otrzymane przez nich oceny są złe lub bardzo złe. Ogólnie można stwierdzić, iż w przypadku badanych uczniów, wyjazd migracyjny rodzica nie wpływa znacząco na ich sytuację edukacyjną.

Ankietowani uczestniczą w zajęciach dodatkowych – sekcjach i kołach zainteresowań (61,4%), w konkursach szkolnych i pozaszkolnych (39%) oraz w zajęciach wyrównawczych (43%). Ich aktywność szkolna i przedszkolna klasyfikuje się na średnim poziomie. Optymizmem napawa jedynie fakt, że spory odsetek młodych ludzi, których sytuacja rodzinna z powodu wyjazdu rodziców może być trudniejsza, niż ich rówieśników, ma swoje pasje, zainteresowania i czas wolny są gotowi poświęcić na ich rozwój i realizację swojego hobby. Zajęcia dodatkowe to nie tylko rozrywka, ale również nauka i doskonalenie swoich umiejętności, zarówno edukacyjnych, jak i wychowawczych czy też społecznych. Istotne jest zatem, aby szkoła starała się nadążyć za potrzebami uczniów i organizowała zajęcia dodatkowe, które będą cieszyły się powodzeniem i zainteresowaniem, które byłyby doskonałą alternatywą dla poświęcenia przez uczniów swojego wolnego czasu.

Mówiąc o wychowawczych konsekwencjach rodzicielstwa „na odległość” należy stwierdzić, iż dzieci pochodzące z rodzin migracyjnych posiadają gorszą sytuację wychowawczą, niż dzieci z rodzin pełnych. Nieobecność jednego lub obojga rodziców w procesie wychowania dziecka/dzieci może (nie musi) skut-

kować ich niewłaściwym zachowaniem. Jedynym z jego przejawów jest stosunek badanych uczniów do reguł panujących w szkole. Z odpowiedzi ankietowanych wynika, że 63,6% ma pozytywny stosunek do reguł panujących w szkole oraz stara się je respektować, 25% nie stara się tego czynić, natomiast 11,4% nie potrafiło ocenić swego zachowania w tym zakresie. Niepokoi zatem fakt, że jedna czwarta badanych uczniów nie stosuje się do reguł szkolnych, a więc czy będzie się do nich stosowała na dalszych etapach kształcenia? Takie zachowanie może znacząco decydować o ich dalszej edukacji, niestety nie są to dobre rokowania. Należy dodać, że wszyscy odpowiadający negatywnie to chłopcy – jest to niepokojące wychowawczo zjawisko, którym powinna zainteresować się szkoła (powiadomienie o tym rodziców ucznia oraz poszukiwanie wspólnych rozwiązań).

Inne niewłaściwe zachowania mogą przejawiać się w wagarowaniu. Z odpowiedzi uczniów wynika, że 32% zdarzyło się/zdarza wagarować, 68% nie wagaruje w ogóle. To pocieszający fakt, że mimo nieobecności rodzica/rodziców uczniowie w większości starają się zdyscyplinować do regularnego uczęszczania na zajęcia szkolne, ich frekwencja jest zatem na dobrym poziomie.

Jeśli chodzi o problemy wychowawcze, jakie stwarzają eurosieroty, to są nimi głównie konflikty pomiędzy uczniami. Wprawdzie dotyczą one uczniów z rodzin migracyjnych jak i nie, lecz bardzo ważne jest tutaj oddziaływanie środowiska rodzinnego, podjęcie odpowiednich kroków ku eliminacji takich zachowań.

Z badań wynika, że większość ankietowanych, tj. 70% szacuje, że nie ma problemów z porozumiewaniem się z innymi, a co za tym idzie – nie zdarza im się często popadać w konflikty z otoczeniem. 23% uczniów przyznaje, że zdarza im się dosyć często popadać w konflikty z innymi, zarówno rówieśnikami, jak i osobami dorosłymi. Jest to niemal jedna czwarta badanych dlatego też należy zwrócić szczególną uwagę, aby zniwelować to zjawisko i nauczyć dzieci komunikacji z innymi oraz umiejętności właściwego rozwiązywania konfliktów. Jest to zadanie zarówno dla rodziców, jak i nauczycieli i wychowawców, gdyż szczególnie w pracy z dziećmi z rodzin migracyjnych właściwa postawa pedagogów i odpowiednio wdrożone działania są bardzo ważne. Należy jeszcze dodać, że 7% z grupy ankietowanych nie potrafi jednoznacznie stwierdzić, czy częstość popadania w konflikty jest dość duża.

Z wychowawczego punktu widzenia bardzo ważne jest, aby dzieci i młodzież, już od najmłodszych lat, mieli świadomość, jak należy rozmawiać z innym człowiekiem, a także jakie są najlepsze sposoby radzenia sobie z konfliktem. W przypadku badanych były to następujące sposoby:

- rozmowa – 28 odp. (63,7%),
  - pomoc osób trzecich (nauczyciel, rodzic, kolega) – 9 (20,5%),
  - kłótnia – 3 (6,8%),
  - pozostawienie problemu bez rozwiązania – 2 (4,5%),
  - inne – ustąpienie – 2 (4,5%),
- Razem: 44 (100%).

Żaden uczeń nie wybrał odpowiedzi świadczącej o tym, aby to przemoc i użycie siły mogło doprowadzić do rozwiązania problemu. To optymistyczne, że większość badanych wybiera dobre, akceptowane społecznie sposoby rozwiązywania konfliktów.

Podsumowując powyższe rozważania dotyczące wychowawczych skutków migracji rodziców można stwierdzić, że większa część badanej grupy nie przejawia znaczących problemów wychowawczych, przynajmniej we własnej opinii. Z udzielonych przez nich odpowiedzi można wywnioskować, że posiadają teoretyczną wiedzę na temat zasad, które należy przestrzegać w szkole i w kontaktach z rówieśnikami, a także potrafią odnaleźć się w różnych sytuacjach problemowych i konfliktowych. Istnieje jednak mniej liczna grupa badanych uczniów, u których ta świadomość jest zdecydowanie niższa a ich odpowiedzi mogą prognozować przyszłe problemy wychowawcze. Dlatego też bardzo istotne jest zwracanie uwagi rodziców na zachowanie swoich dzieci oraz szerokie działania pedagogów i nauczycieli, mające na celu diagnozę i poprawę niewłaściwych zachowań swoich wychowanków.

Wnioski dla praktyki pedagogicznej

Zjawisko eurosieroctwa to coraz rozleglejszy problem społeczny, ale i pedagogiczny/wychowawczy. Wymusza on niejako innowacyjność i nietypowość działań pedagogicznych w stosunku do dzieci dotkniętych tym problemem. Uczniowie niejednokrotnie są bardzo zamknięci i nie chcą rozmawiać o swoich kłopotach, dlatego też rolą nauczyciela i wychowawcy jest umiejętne diagnozowanie i rozpoznawanie potrzeb ucznia. Nauczyciel powinien dyskretnie, ale wyjątkowo czujnie, obserwować tych uczniów i poświęcać im dużo swej uwagi. Wobec tego konieczna jest również ciągła współpraca szkoły z rodzicami, informowanie się na bieżąco o sprawach szkolnych, wychowawczych i edukacyjnych. Rodzice z kolei powinni informować szkołę o terminach wyjazdów i sytuacji rodzinnej dziecka podczas ich nieobecności. Zadaniem pedagogów szkolnych jest zbieranie informacji o uczniach dotkniętych problemem eurosieroctwa, organizowanie z nimi indywidualnych spotkań i rozmów. Monitorowanie rozwoju ucznia we wszystkich sferach powinno być troską rodziców i nauczycieli. Szkoła jako placówka edukacyjno-opiekuńcza powinna zapewnić takim uczniom dobre warunki rozwoju poprzez organizowanie zajęć dodatkowych, wyrównawczo-kompensacyjnych, kół zainteresowań oraz sekcji, gdzie uczniowie mogliby w sposób aktywny i ciekawy spędzić nadmiar wolnego czasu.

Na koniec warto dodać, że tylko skoordynowane działanie szkoły, rodziców, a także chęć uczniów do współpracy, przyniosą zamierzone efekty w niwelowaniu negatywnych skutków migracji zarobkowej na rozwój badanych dzieci.

Bibliografia

- Cudak H., *Sieroctwo emocjonalne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
- Danilewicz W., *Oblicza dzieciństwa w rodzinach niepełnych z powodu migracji zagranicznych rodziców*, [w:] B. Matyjas (red.), *Problemy teorii i praktyki opiekuńczej*, Wydawnictwo AŚ, Kielce 2005.
- Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej migracji z Polski w latach 2004–2013 GUS, Departament badań demograficznych i rynku pracy, Warszawa 2014, por. źródło: <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042013,2,7.html> [dostęp: 19.10.2016].
- Kozak S., *Patologie eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.
- Kurcz A., *Sieroctwo rodzinne*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
- Matyjas B., *Dzieciństwo w kryzysie. Etiologia zjawiska*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2008.
- Matyjas B., *Euro-Orphanhood – a New Dimension of Childhood in Migrating Families*, „The New Educational Review” 2011, t. 25, nr 3.
- Matyjas B., *Sieroctwo*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. V, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
- Szkurląt J., *Eurosieroty. Rodziny na rozdrożach Europy*, „Nowe Horyzonty Edukacji” 2012, nr 1.
- Trusz S., Kwiecień M., *Spoleczne piętno eurosieroctwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.